

ไตรสิกขากับการพัฒนาสังคม

Threefold and social development

ปรเมธ ศรีภิญโญ

Porramet Sripinyo

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi Et Buddhist College

E-mail: Porramet152525@gmail.com

บทคัดย่อ

ไตรสิกขาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของ ศีล สมาธิ และปัญญาอันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสังคม เพราะสังคมจะมีความพัฒนาหรือเจริญได้นั้น ต้องมีการพัฒนาโดยใช้หลักของศีล คือ การชำระกาย วาจา ให้สะอาด ถือว่าเป็นเบื้องต้นในการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการงดเว้นจากความชั่วทั้งปวง การพัฒนามนุษย์โดยการฝึกสมาธินั้น เป็นการพัฒนาต่อมาจากการรักษาศีล พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้สำหรับผู้ที่รักษาศีล พัฒนากาย วาจา ของตน ให้สะอาดได้แล้วมุ่งหวังความสงบสุขทางใจ นำไปพัฒนาต่อเพื่อที่มนุษย์นั้นได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนมีจิตใจหรือใจคอหนักแน่น เอาใจจริงเอาใจกับงานที่ได้รับมอบหมาย หรือหน้าที่ที่รับผิดชอบ สมาธินั้นเป็นความพร้อมของจิตใจการพัฒนาด้วยปัญญาไว้ก็เพื่อให้มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างแท้จริง หรือตามที่เป็นอยู่จริง ๆ จนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความคิดเห็น เปลี่ยนค่านิยม มีโลกทัศน์และชีวทัศน์อย่างใหม่ได้ ตลอดจนทั้งเป็นปัจจัยนำไปสู่การพ้นทุกข์คือหมดกิเลสได้ ซึ่งถือได้ว่าไตรสิกขาเป็นการพัฒนาสังคมเพื่อความมั่นคงและยั่งยืน

คำสำคัญ: ไตรสิกขา, การพัฒนา, การพัฒนาสังคม

Abstract

Threefold training is a study of the subject of precepts Morad concentration, and wisdom, meditation and wisdom, which is the basis of social development. Because society will develop or by using the principles of the sacrament, namely cleansing the body, verbally and thoroughly, considered as a prerequisite for human development according to the principles of Buddhism that abstain from all evil human development by practicing that meditation is a development from the precepts Lord Buddha taught for those who keep their precepts to be clean and can hope for peace of mind. Leading to further development so that human beings can develop themselves to be mentally or mentally strong serious about the assignment on responsibility Concentration is the readiness of the mind. Developing with wisdom is to allow people to truly understand things. Or as it is, actually causing changes, attitudes, opinions, changing values there is a new world of vision and vision. Throughout being a factor that leads to the release of suffering, it is desperate. Which can be considered as the development of society for stability and sustainability.

Keywords: Threefold training, development, Social development

1. บทนำ

สังคมปัจจุบันทุกวันนี้ มีความเจริญหรือมีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะทางด้านวัตถุจนกลายเป็นสังคมวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ขาดคุณธรรมจริยธรรม ไร้จิตสำนึกในการทำความดีหรือความซื่อ มุ่งเน้นผลประโยชน์ตนและพวกพ้องเป็นสำคัญ โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง หรือวิธีการที่ได้ผลประโยชน์มาจึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ทางสังคม เช่น ปัญหาอาชญากรรม โจรกรรม เป็นต้น อันเนื่องมาจากจิตใจไม่ได้รับการพัฒนา ไม่มีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาสังคม เพราะพุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาที่ประกอบด้วยเหตุและผล ว่าด้วยหลักแห่งความจริง สามารถพิสูจน์ได้ ที่สำคัญเป็นศาสนาที่มีคนให้ความยอมรับนับถือจำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยได้มีการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสังคมซึ่งในนี้จะได้้นำเอาหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ไปพัฒนาสังคมเพื่อจะเป็นการแก้ไข ปัญหาและพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืนต่อไปหลักการของไตรสิกขาเพื่อมาพัฒนาในส่วนกาย และวาจาให้สะอาด ในส่วนเบื้องต้น ที่จัดอยู่ในส่วนของศีลแล้วใช้เป็นฐานในการสร้างสมาธิเพื่อพัฒนาให้เกิดปัญญาจนสามารถทำให้จิตใจ ไม่ประกอบด้วยโลภะ โทสะ และโมหะ มีความเห็นที่ถูกต้อง อันนับได้ว่าเป็นส่วนของการพัฒนา ทางด้านปัญญา ซึ่งเป็นการพัฒนาสังคมตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

2. ความหมายการพัฒนาสังคม

คำว่า “พัฒนา” ในความหมายของภาษาไทย เป็นการให้ความหมายที่เข้าใจกันว่า การทำให้เจริญ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนามนุษย์ในด้านสังคมเพื่อให้สังคมนั้นเจริญเติบโตซึ่งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้กล่าวไว้ว่า “การพัฒนา” หมายถึง การทำให้เจริญ(ราชบัณฑิตยสถาน, 2542 : 779)การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี การกระทำที่เป็นเหตุให้บางสิ่งบางอย่างเจริญเติบโตขึ้น หรือขยายออกเพื่อให้ดีขึ้นกว่าที่มีอยู่เดิม และการพัฒนานั้นอาจจะเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมหรือมนุษย์ก็ได้ (คณาจารย์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2547: 173)

การทำให้การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเดียวกัน เกิดประโยชน์ส่วนบุคคลและส่วนรวม อย่างเสมอภาคและยุติธรรมมากที่สุด ให้เป็นความสุขความพอใจที่จะได้อยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เป็นสังคม ที่ผูกพันมั่นคงถาวรตลอดไป (พิทยา สายหู, 2544: 204)

นงลักษณ์ เอมประดิษฐ์ กล่าวว่า การพัฒนาสังคมหมายถึงการกระทำทุกอย่างในอันที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีแก่ประชาชนในสังคมวิชาชีพทุกสาขาทุกองค์กร องค์การ สถาบัน ต่างก็มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม เพราะการพัฒนาสังคมช่วยให้เกิดวิถีชีวิตที่ดีแก่คนในสังคม นอกจากนี้การพัฒนาสังคมยังมีความหมายในลักษณะแคบหรือในลักษณะกว้างอีกด้วย กล่าวคือ 1) ลักษณะแคบ หมายถึง การจัดบริการทางสังคมต่าง ๆ ให้แก่คนในสังคม 2) ลักษณะกว้าง หมายถึง ความพยายามจะยกระดับความเป็นอยู่ของประชากรในสังคมให้ดีขึ้น ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยมีการ ดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างถูกต้อง (นงลักษณ์ เอมประดิษฐ์, 2542: 12)

ติน ปรัชญพทุทธิ กล่าวว่า การพัฒนาสังคม หมายถึงการปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เพื่อให้ปลอดจากความยากจน ความไม่รู้ ความเจ็บไข้ได้ป่วยและความหวาดหวั่น ตลอดจนมุ่งที่จะให้ ประชาชนตระหนักถึงศักยภาพ ศักดิ์ศรี ความใฝ่ฝัน และความพึงพอใจในชีวิตของตนด้วย หรือกล่าว อีกนัยหนึ่งว่า การพัฒนาสังคม ได้แก่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ยกย่องตนเองและเป็นอิสระจากการตกเป็นทาสของพันธนาการทั้งปวง(ติน ปรัชญพทุทธิ, 2545: 12)

ในพระพุทธศาสนา มีการใช้คำว่า “ภาวนา”(ประยุทธ์ หลงสมบุญ, 2546: 541)ซึ่งเป็นคำบาลี เป็นกิริยาศัพท์ ที่มาจากคำ ว่า ภาเวติ ซึ่งตรงกับคำว่า วุฑฺฒติ(ประยุทธ์ หลงสมบุญ, 2546: 204)หรือ คำว่า วัฒนา เป็นความหมายที่ใช้เรียก คำว่า ภาวนา คำว่า ภาวนา แปลว่า การเจริญ(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544: 9) หมายถึง การทำให้มีขึ้น, เป็นขึ้น, การฝึกอบรมทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น การ บำเพ็ญ ต่อมานิยมใช้คำว่า “พัฒนา” ซึ่งเป็นศัพท์ใหม่ในภาษาไทย แต่เดิมใช้คำว่า เจริญพระพุทธศาสนาใช้คำว่า เจริญ เป็นการใช้ ฝึกอบรม เช่น เจริญสมถะเจริญวิปัสสนา แต่เดิมนั้น พระพุทธศาสนาใช้คำว่า ภาวนา คือ สมถภาวนา ฝึกอบรม จิตให้เกิดความสงบ วิปัสสนาภาวนา ฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริง เมื่อกล่าวถึงคำว่า พัฒนา ก็คือ กล่าวถึงความเจริญ เป็นคำเรียกให้เข้าใจง่าย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2547: 10-15)

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่า เป็นสภาพที่เป็นกลาง ๆ ทำให้ เจริญก้าวหน้า และการพัฒนานั้นต้องดับทุกข์ได้ด้วย ไม่มีดีมีชั่วปะปนอยู่ด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า พัฒนาแปลว่าเจริญ หมายถึง มากขึ้นหรือเพิ่มขึ้นเท่านั้นเอง ไม่ได้หมายความว่าชั่วหรือดีเช่น ผมที่ ศีรษะมันรกหนาแน่นขึ้นก็เรียก ได้ว่าผมมันพัฒนาเหมือนกัน แต่ไม่ได้หมายถึงว่าดี คำว่าพัฒนาเป็นคำกลาง ๆ คือต้องพัฒนาให้เป็นในทางที่ ดับทุกข์ คือต้องไม่มีดีมีชั่ว ไม่มีบวกมีลบ (พุทธทาสภิกขุ, 2537 :33)

พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต) กล่าวสรุปไว้ว่า “การพัฒนา” เป็นการกระทำทำให้ เจริญ กระทำให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป มีศิลปะในการกระทำอะไรลงไป ต้องมีสิ่งที่สวยงามงดงามตาม ระเบียบ มีเหตุมี ผลอยู่ในนั้น ทำให้มันก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป พยายามทำให้มันก้าวหน้า พยายามทำให้ มันเจริญ อันนี้เรียกว่า มี ศิลปะในการพัฒนา (พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต), 2529:155)

พระเทพวิสุทธิกวี(พิจิตร ติวงฺณโณ) อธิบายว่าคำว่า พัฒนา หมายถึง การทำให้เจริญขึ้น ทำให้ รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนา ประเทศ การพัฒนา สติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น แต่ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริงที่ใช้ใน การพัฒนาจิตนั้น ท่านใช้คำ ว่าภาวนา หมายถึง การทำให้มี การทำให้เกิดขึ้น ทำให้เจริญ การอบรม การบำเพ็ญ เช่น คำว่า สมาธิภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือบำเพ็ญสมาธิ และคำว่า วิปัสสนา ภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือการ บำเพ็ญวิปัสสนา (พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ติวงฺณโณ), 2543: 2)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การพัฒนาสังคม หมายถึง การกระทำเพื่่อมุ่งปรับปรุงส่งเสริมให้คนที่ อยู่ ร่วมกัน มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจอันจะทำให้การดำรงชีวิตอยู่ ร่วมกันนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุข แต่การที่บุคคลจะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขจะต้อง อาศัยปัจจัยหลายอย่าง ประกอบกัน อย่างน้อยที่สุดจะต้องมีปัจจัยขั้นพื้นฐานที่ดีพอสมควรกล่าวคือ มี ที่อยู่อาศัย มีอาหารเพียงพอแก่ การเลี้ยงชีพ มีเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มสมควรแก่สภาพและฐานะ เวลา เจ็บป่วยควรจะได้รับ การรักษาพยาบาล มี อาชีพมั่นคง มีรายได้เพียงพอแก่ค่าใช้จ่ายในการครองชีพ มี ความรักใคร่สมานสามัคคีกันของสมาชิกในสังคม และปราศจากภัยคุกคามจากโจรผู้ร้าย ฯลฯ สิ่ง เหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีเข้าช่วย เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและอยู่ร่วมกันอย่างมี ความสุขการพัฒนาสังคมมี ขอบเขตกว้างขวาง เพราะปัญหาของสังคมมีมากและสลับซับซ้อนการแก้ปัญหา สังคมจึงต้องทำอย่าง รอบคอบ และต้องอาศัยความร่วมมือกันของบุคคลจากหลายๆ ฝ่าย และโดยเฉพาะอย่าง ยิงประชาชน ในสังคมนั้น ๆ จะต้องรับรู้ พร้อมทั้งจะให้ข้อมูลที่ถูกต้องและเข้ามามีส่วนร่วมด้วยเสมอ การ พัฒนา สังคมจึงต้องเป็นทั้งกระบวนการ วิธีการ กรรมวิธีเปลี่ยนแปลง และ แผนการดำเนินงาน กล่าวคือ1) เป็นกระบวนการ (Process) เพราะการแก้ปัญหาสังคมต้องกระทำต่อเนื่องกันอย่างมี ระบบ เพื่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงจากลักษณะหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งจะต้องเป็นลักษณะที่ดี กว่าเดิม 2) เป็นวิธีการ (Method) คือต้องกำหนดวิธีการในการดำเนินงาน โดยเฉพาะเน้นความ ร่วมมือของประชาชนในสังคมนั้นกับ

เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่จะทำงานร่วมกัน และวิธีการนี้ต้องเป็นที่ ยอมรับว่าสามารถนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมได้อย่างถาวรและมีประโยชน์ต่อสังคม 3) เป็นกรรมวิธีเปลี่ยนแปลง (Movement) การพัฒนาสังคมจะต้องทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงให้ได้และจะต้องเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยเฉพาะเน้นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ของตน เพื่อให้เกิดสำนึกในการมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ของส่วนรวม และรักความ เจริญก้าวหน้าอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ 4) เป็นแผนการดำเนินงาน (Planning) การพัฒนาสังคมจะต้องทำอย่างมีแผนมีขั้นตอน สามารถตรวจสอบและประเมินผลได้ แผนงานนี้จะต้องมีทุกระดับ นับตั้งแต่ระดับชาติ คือ แผนการ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ลงมาจนถึงระดับผู้ปฏิบัติ แผนงานมีความ สำคัญและจำเป็นอย่าง ยิ่งในการพัฒนาสังคม การพัฒนาด้านสังคมไทยสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การ เปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่่มุ่งที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่พัฒนา เพราะการพัฒนาเป็นการ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีโดยอาศัยความพยายาม ความก้าวหน้าวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบ ดังนั้นทุกสังคมจึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ และมุ่งที่จะปรับปรุงให้เกิด ความก้าวหน้าอย่างไม่มีหยุดยั้ง

3. ไตรสิกขากับการพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคมตามหลักไตรสิกขาเป็นการพัฒนาทั้งภายในทั้งภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาภายใน หรือจิตใจเป็นการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ในที่นี้ได้นำหลักการของไตรสิกขาเพื่อมาพัฒนาในส่วนกาย และวาจาให้สะอาดในส่วนเบื้องต้น ที่จัดอยู่ในส่วนของศีล แล้วใช้เป็นฐานในการสร้างสมาธิเพื่อพัฒนาให้เกิดปัญญาจนสามารถทำให้จิตใจไม่ประกอบด้วยโลภะ โทสะ และโมหะ มีความเห็นที่ถูกต้อง อันนับได้ว่าเป็นส่วนของการพัฒนา ทางด้านปัญญา ซึ่งหลักการพัฒนาสังคมด้วยไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา มีหลักการดังต่อไปนี้

ศีลกับการพัฒนาสังคมเป็นหลักการพัฒนาสังคมทางด้านศีล (ศีลสิกขา)เป็นการฝึกความประพฤติให้สุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ การรักษาระเบียบวินัย การดำรงตนด้วยดีในสังคม ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง เป็นการควบคุมพฤติกรรมในการแสดงออก ซึ่งบุคคลจะต้องควบคุมพฤติกรรมภายนอกทั้งหมด รวมความได้ว่า ศีลก็คือความปกติทางกาย และวาจา เป็นเจตนาของผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติดมในกาม จากการพูดเท็จ และจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท (อง.ปญจก. (ไทย) 22/32/49) อีกอย่างหนึ่ง กล่าวได้ว่า ศีลคือเจตนา เจตสิก สังวร และอวิตกกัมมะ ชื่อว่า ศีล ดังที่ท่านพระธรรมเสนาบติสารีบุตรเถระเจ้า กล่าวไว้ว่า “เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกชื่อว่าศีล สังวรชื่อว่า ศีล และอวิตกกัมมะก็ชื่อว่าศีล” (ขุ.ปฎิ. 31/39/60) ศีลภาวนา (Moral Development) หมายถึงการเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ดี มีการเกื้อกูลกัน(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546:70)ศีลภาวนา คือ การเจริญศีลให้มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นและสังคม และประพฤติสิ่งที่ เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมมีระเบียบวินัย ประกอบอาชีพสุจริต ฝึกตนเองให้อยู่ในสังคมด้วยดีและเป็นประโยชน์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 10)ระดับต้นก็คือ ศีล 5 ศีล 8 ศีลเหล่านี้ มุ่งไปที่การไม่เบียดเบียนกัน สร้างความไว้วางใจเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ศีลเป็นคุณสมบัติของตัวบุคคล เพราะศีลเป็นเรื่องของบุคคลมีระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิต มีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี ส่วนวินัยเป็น การจัดระเบียบ ศีลกับวินัยจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มากู้กัน จะเป็นตัวเอื้ออำนวยให้เรามีโอกาสมีเวลาที่จะพัฒนาชีวิตได้สะดวกขึ้น เพราะถ้ามนุษย์ในสังคมมีความประพฤติทางกาย ทางวาจา อยู่ในศีลแล้ว การจะปรับตัวอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ความร่มเย็น เป็นชีวิตที่พร้อมจะรับ การพัฒนาและมีโอกาสทำประโยชน์ตน

และประโยชน์ผู้อื่นเป็นอันมาก ทำให้เป็นคนที่มีความมั่นใจในตนเอง เพราะได้เว้นในสิ่งที่ควรเว้น ทำในสิ่งที่ควรทำ การดำเนินชีวิตก็ปราศจากความกังวล ในทางตรงกันข้ามหากมีชีวิตที่ไม่มีวินัย ไม่มีศีลเสียแล้ว จะเป็นการดำรงชีวิตที่ไร้เดียงสา ไม่รู้เรื่องการครองชีวิตว่าจะไปอยู่อย่างไร จะอยู่ในระยะที่ดำเนินชีวิตไม่ตรง เพราะมีการมีการคบแต่มิตรเทียม มิตรปลอมอก ประพฤติชั่วทั้งทางกายและทางวาจา จนไม่ได้พัฒนาคุณค่าความเป็นมนุษย์ไม่ได้ก้าวเดินไปในทางที่ดี ชีวิตที่ได้มามีตมก็จะมืดไป เข้าสู่อบายภูมิเหมือนเดิม แต่ถ้าหากชีวิตที่ได้มา มีการอบรมด้านการพัฒนาทางศีล เมื่อมีการฝึกพร้อมแล้ว จึงเป็นคุณสมบัติของผู้พัฒนาทางศีลเรียกว่า ภาวีสโล และย่อมได้รับประโยชน์ของการรักษาศีลดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

1. คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติในโลกนี้ ย่อมได้โภคทรัพย์ใหญ่หลวง ซึ่งมี ความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นประโยชน์ประการที่ 1 แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

2. คหบดีทั้งหลาย กิตติศัพท์อันดีงามของบุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัตีย่อมกระฉ่อนไป นี่เป็นประโยชน์ประการที่ 2 แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

3. คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชาติตยบริษัทก็ตาม พรหมณ์บริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่กล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป นี่ เป็นประโยชน์ประการที่ 3 แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

4. คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่เป็นประโยชน์ ประการที่ 4 แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

5. คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ หลังจากตายแล้วย่อมไปบังเกิดในสุคติโลก สวรรค์ นี่เป็นประโยชน์ประการที่ 5 แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล (วิ.ม. (ไทย 5/285/99))

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาโดยใช้หลักของศีล คือ การชำระกาย วาจา ให้สะอาด ถือว่าเป็นเบื้องต้นในการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการงดเว้นจากความชั่วทั้งปวง พระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาถึงความเป็นไปได้ หรือความเป็นจริงตามธรรมชาติ และได้พิจารณาถึงผลสัมฤทธิ์คือ ประโยชน์ที่จำเป็นแก่ผู้รับการพัฒนา คือ แต่ละบุคคลได้เป็นผู้มีระเบียบในตนเอง สามารถบังคับตนเองให้อยู่ในขอบเขตที่ต้องการได้ ไม่ทำอะไรตามใจชอบแต่มีความรับผิดชอบคำนึงถึงผู้อื่น โดยเริ่มต้นจากชีวิตครอบครัว คือเริ่มตั้งแต่การมีระเบียบวินัยในบ้าน มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ เป็นต้น ทุกขั้นตอนจะฝึกฝนให้มีความสำนึกในเรื่องวินัยจนกลายเป็นธรรมชาติในตัวทั้งสิ้น มนุษย์นั้นเป็นผู้ที่มีความสามารถที่พัฒนาได้ แต่ที่พัฒนาได้ไม่เท่ากันทุกคน ขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคลไป

พระพุทธเจ้าจึงได้จัดรูปแบบการพัฒนาด้วยศีล เป็นลำดับตามความสามารถ หรือตามความมุ่งหมายโดยแบ่งประเภทของศีลออกหลายระดับตามความสามารถหรือความเหมาะสมของบุคคล ดังนี้ 1) ศีล 5 สำหรับ คฤหัสถ์ และบุคคลทั่วไป 2) ศีล 8 หรือ อุโบสถศีล สำหรับคฤหัสถ์ที่ตั้งใจจะถือปฏิบัติให้สูงขึ้น และโดย ธรรมดาให้ถือในวันขึ้นและแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ หรือ 14 ค่ำ เดือนละ 4 ครั้ง แต่ผู้ที่ประสงค์จะถือปฏิบัติให้มากกว่านั้นหรือจะปฏิบัติตลอดชีวิตก็ยิ่งเป็นการดี 3) ศีล 10 สำหรับสามเณรและสามเณรีที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ 4) ศีล 227 เป็นศีลสำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ 5) ศีล 311 เป็นศีลสำหรับภิกษุณีที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ

ในการรักษาศีลนี้พระพุทธเจ้าทรงวางวิธีการรักษาไว้สามประการที่เรียกว่าวิริติ 3 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 188: 337) คือ 1) สัมปัตตวิริติ คือ การเว้นสิ่งที่ประจวบเฉพาะหน้า, เว้นเมื่อประสบซึ่งหน้า หรือเว้นได้ ทั้งที่ประจวบโอกาส ได้แก่ ไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่ได้สมาทานสิกขาบทไว้เลย แต่เมื่อประสบเหตุที่ จะทำชั่ว นึกคิดพิจารณาขึ้นได้ขณะนั้นว่า ตนมีชาติตระกูล วัย หรือคุณวุฒิอย่างนี้ ไม่สมควรกระทำ กรรมเช่นนั้น แล้วงดเว้นเสียได้ไม่ทำผิดศีล 2) สมาทานวิริติ คือ เว้นด้วยการสมาทาน ได้แก่

ตนได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน โดยได้รับศีล คือ สมาทานสิกขาบทไว้แล้ว กังวลตามที่ได้สมาทานนั้น 3) สมุจเฉทวิรติ หรือ เสตุฆาตวิรติ คือ เว้นด้วยตัดขาด หรือด้วยชักสะพานตัดตอนเสียทีเดียว, เว้นได้เด็ดขาด ได้แก่ การงดเว้นความชั่ว ของพระอริยะทั้งหลาย อันประกอบด้วยอริยมรรค ซึ่งขจัดกิเลสเป็นเหตุแห่งความชั่วนั้น ๆ เสร็จสิ้นแล้ว ไม่เกิดมีแม้แต่ความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วนั้นเลย ศีลที่กล่าวมานั้นเป็นศีลที่เป็นบพบัญญัติ หรือเรียกว่ากฎหมาย ข้อบังคับใช้ในการฝึกฝน หรืออบรมเพื่อพัฒนามนุษย์ที่ไม่เป็นระบบระเบียบให้เป็นระบบระเบียบ

ศีลอีก 4 ประเภท คือ ปาฏิสาธิตศีล 4 (วิมพา (ไทย) 1/1/90) หมายถึง ศีลคือความบริสุทธิ์, เครื่องให้บริสุทธิ์, ความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศีล ได้แก่ 1) ปาฏิโมกขสังวรศีล 2) อินทริยสังวรศีล 3) ปัจจยสันนิสิตศีล 4) อาชีวปาฏิสาธิตศีล ซึ่งเป็นหลักการพัฒนามนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์แบบ ดังนี้ คือ 1) ปาฏิโมกขสังวรศีล เป็นศีลคือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย 2) อินทริยสังวรศีล เป็นศีลที่เกิดจากการรักษาคัมภีร์อินทริย์ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ช่วยสนับสนุนศีลที่เป็นสิกขาบท เช่นศีล 53) ปัจจยสันนิสิตศีล เป็นศีลที่เกิดจากการพิจารณาปัจจัยหรือเครื่องอาศัย 4 อย่าง ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค 4) อาชีวปาฏิสาธิตศีล เป็นศีลคือการเลี้ยงชีพโดยทางบริสุทธิ์ ละมิจฉาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพผิด ภิกษุทำอินทริยสังวรให้ถึงพร้อมได้ด้วยสติ ฉันทะ อาชีวปาฏิสาธิตพึงทำให้ถึงพร้อมด้วยความเพียร ฉันทะ เพราะความเพียรเป็นเหตุการณละมิจฉาอาชีวะ เมื่อละการแสวงหาที่ไม่บริสุทธิ์ เว้นปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยไม่บริสุทธิ์ ดุจหลักเลี้ยงงสรพิษ การแสวงหาไม่เป็นมิจฉาอาชีวะก็ย่อมเป็น สัมมาอาชีวะ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีวะแล้ว ก็ดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ” (วิมพา. (ไทย) 2/1/290)

สมาธิกับการพัฒนาสังคมเป็นหลักการพัฒนาสังคมทางด้านสมาธิ (จิตตสิกขา) เป็นความมีใจตั้งมั่น, ความตั้งมั่นแห่งจิต, การทำให้ใจ สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน, การมีจิตกำหนดแน่วแน่อยู่นิ่งในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553 :254) หลักการพัฒนาสังคมโดยการอบรมด้านสมาธิ เป็นเรื่องของ การฝึกมนุษย์ในด้าน จิตใจ หรือระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิ่มใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ โดยอาศัยตัวศีลเป็นฐานเบื้องต้นเพื่อให้เกิด สมาธิ ให้จิตมั่นคงเป็นปกติ ไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ผิด แต่ให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทัน ซึ่งเป็น กระบวนการพัฒนาทางจิต เพื่อเป้าหมายให้พ้นจากอบายภูมิ เมื่อปฏิบัติตามจะก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนี้ คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง เจริญงอกงามด้วย คุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อุตสาห มีสมาธิและสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใสเป็นต้น(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 70) เป็นการพัฒนาด้านอารมณ์ เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้น จิตเป็นตัวรับอารมณ์ทั้งหมดที่เข้ามาสู่กาย มนุษย์ผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของมนุษย์ ดังนั้นคนเราทุกคนจึงมี ความจำเป็นที่จะต้องปรับอารมณ์ ให้รู้เท่าทันพิจารณาความรู้สึกของตนเองอยู่ตลอดเวลา การที่ มนุษย์เราจะพัฒนาอารมณ์หรืออบรมจิตให้สงบตั้งมั่น ให้บริสุทธิ์ ควรแก่การงานได้นั้น ถือว่าเป็นการพัฒนาอย่างหนึ่ง หลักการพัฒนาด้านอารมณ์นี้ ต้องมีแรงจูงใจที่ดี ให้เกิดการใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ที่เรียก กันว่า ฉันทสมุปปา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ มิใช่ถึงพร้อมด้วยตัณหา การพัฒนาด้านอารมณ์นี้ มนุษย์สามารถที่จะพัฒนาได้ดี เพราะความที่มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ ฝึกได้พัฒนาได้ มีศักยภาพที่สามารถพัฒนาจิตให้สมบูรณ์ เริ่มตั้งแต่มีเมตตา กรุณา มีศรัทธา มีความกตัญญู การพัฒนาที่เน้นสมาธิ ก็เพื่อจะสร้างสติ ให้มีความเพียร มีความเอาใจใส่ รับผิดชอบ เป็นต้น จนเกิดการพัฒนาสุขภาพจิต คือ จิตใจมีความสุข เป็นจิตใจที่เบิกบาน มีปิติ มีความร่าเริงบันเทิงใจ

การพัฒนาสังคมด้านสมาธิ จึงเป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิตใจ หรือ ระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่ว-แน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิ่มใจ ความร่าเริง เบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ โดยอาศัยตัวศีลเป็นฐานเบื้องต้นเพื่อให้เกิดสมาธิ ให้จิตมั่นคงเป็นปกติ ไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ผิด แต่ให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทัน จึงเป็นคุณสมบัติของ ผู้พัฒนาทางจิต เรียกว่า ภาวจิตโต เป็นการพัฒนาด้านอารมณ์ เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้น จิตเป็นตัวรับอารมณ์ทั้งหมดที่เข้ามาสู่กายมนุษย์ผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของมนุษย์ ดังนั้นคนเราทุกคนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับอารมณ์ ให้รู้เท่าทันพิจารณาความรู้สึกของตนเองอยู่ตลอดเวลา การที่มนุษย์เราจะพัฒนาอารมณ์หรือบรมจิตให้สงบตั้งมั่น ให้บริสุทธิ์ ควรแก่การงานได้นั้น ถือว่าเป็นการพัฒนาอย่างหนึ่ง หลักการฝึกจิตของมนุษย์ให้มีคุณภาพและสมรรถภาพเพื่อให้จิตเข้มแข็ง แน่วแน่ว และ สงบผ่องใสบริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนให้เศร้าหมอง สามารถควบคุมตนเองได้ดี คือการฝึกเรียนรู้ที่จะควบคุมใจไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ เพื่อให้เกิดสติและรู้เท่าทันอยู่เสมอ

ดังนั้น หลักการของสมาธิ จึงจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงถึงประโยชน์ของ สมาธิไว้ เช่น สมาธิภาวนา เป็นไปเพื่อการมีชีวิตอย่างเป็นสุข เป็นการพักผ่อนทางจิต สมาธิที่เป็นไปเพื่อให้เกิดญาณทัสสนะ คือ มีปัญญาที่หยั่งรู้ได้เป็นพิเศษ เป็นไปเพื่อประโยชน์คือ 1) ให้มีสติและสัมปชัญญะ เพื่อประโยชน์ในการกระตือรือร้นอยู่เสมอ 2) เพื่อการดับอาสวะ คือ กิเลส ตัณหา ราคะ ที่อาจชักจูงให้มีพฤติกรรมที่จะนำมาซึ่งความเดือดร้อนทั้งตนเองและผู้อื่นโดยสมาธิ (ที.ปา. (ไทย) 11/307/278)

ปัญญากับการพัฒนาสังคมเป็นหลักการพัฒนาสังคมทางด้านปัญญา (ปัญญาศึกษา) การมีปัญญา, ความรู้ทั่ว, ปรินิพพานรู้เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน, ความรู้เข้าใจหยั่งแหยงได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้จะจัดแจง จัดสรร จัดการ, ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553:136) ดังนั้น การพัฒนาปัญญาจึงมีความสำคัญสูงสุดเพราะปัญญาเป็นตัวนำทางและควบคุม พฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และแค่ไหน ก็อยู่ที่ว่า จะมีปัญญาขึ้นหรือบอก ทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาคิดติดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้ การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวาง แยกออกไปได้หลายด้านและมีชั้นหลายระดับ เช่น 1) เป็นปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จความรู้ ความเข้าใจในข้อมูล รวมทั้งศิลปวิทยาการต่าง ๆ เข้าถึงเนื้อหา ความหมายถูกต้องชัดเจน การเรียนรู้ถูกต้องตามเป็นจริง โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมทั้งชัดเจนหรือโยงออกไปสู่ความหยั่งรู้ หยั่งเห็นใหม่ ๆ ได้ 2) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ความรู้เข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย 3) ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ความเข้าใจเข้าถึงเท่าทัน ความจริงของสังขารคือโลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์ (ที.ปา. (ไทย) 11/305/271)

การพัฒนาปัญญาเป็นการฝึกหรือพัฒนาให้เกิดความรู้ตามความเป็นจริง เริ่มตั้งแต่ ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตรตรอง ตรวจสอบ คิดการต่าง ๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มันเป็น ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของวัตถุและจิตใจที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539 : 38-39)

การพัฒนาทางปัญญา เป็นการอบรมจิตให้เกิดปัญญา รู้จักใช้เหตุผลนำมาพิจารณา มีความเมตตา เอื้ออาทรต่อกัน รู้จักว่า อะไรควรเว้น ควรทำ มีทัศนคติและค่านิยมที่ถูกต้องตามหลัก พุทธศาสนา มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุตามปัจจัย เป็นท่าทีของจิตที่นำมาซึ่งปัญญา และการทำตาม เหตุผล เชื่อในหลักของกรรม จะมีสติสัมปชัญญะในการรับรู้ กำหนดรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง คือ มองว่ามันคืออะไร เป็นมาอย่างไร เป็นไปอย่างไร เมื่อพิจารณาจนเกิดปัญญา ก็ารู้เข้าใจสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง ทำให้รู้จักปัญหา รู้จักเหตุของปัญหา และปฏิบัติต่อสิ่งนั้นได้ถูกต้อง เป็นการ แก้ปัญหา แก้ทุกข์ที่เกิดขึ้นได้ด้วยสติปัญญา เป็นการ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา เรียกว่า คิดเป็น ตามแบบ โยนิโสมนสิการ แปลว่า การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการพัฒนาชีวิต มนุษย์ และจะทำให้มนุษย์เรานั้นมีอิสรภาพพึ่งพาตนเองได้ ชีวิตก็จะมี การพัฒนา ด้วยความรู้โรจน์ สดใส มีความสุข ความสำเร็จในชีวิต ความเจริญก้าวหน้าทุกประการ

กระบวนการพัฒนาทางปัญญา เพื่อเป้าหมายให้พ้นจากอบายภูมิ เมื่อปฏิบัติตามจะ ก่อให้เกิด ประโยชน์ตามสมควรแก่การฝึกฝนอบรมด้านปัญญากล่าวคือมีปัญญาเจริญองงามโดยลำดับ ก่อให้เกิดการ รับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง คือ เข้าใจสิ่งนั้นตามสภาวะที่มันเป็น ไม่เอนเอียงด้วย อคติ การเข้าใจโลกตามความเป็นจริงและตามเหตุปัจจัย รู้จักหาทางแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ความสำเร็จให้ มนุษย์พัฒนายิ่ง ๆ ขึ้น รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์มีคุณสมบัติของมนุษย์โดย สมบูรณ์

หลักการพัฒนาสังคมทั้ง 3 ด้าน ตั้งแต่ศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมมีประโยชน์ตั้งแต่ ขั้นต้นคือไม่มีความ เตื่อร้อนใจกระทั่งถึงการพ้นทุกข์ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสประโยชน์ของศีลอันเป็น ปัจจัยนำไปสู่การพัฒนาจนถึง การพ้นทุกข์ไว้ว่า ศีล ที่เป็นกุศล มีวิปปฏิสารเป็นผล มีวิปปฏิสารเป็นประโยชน์ วิปปฏิสารมีปราโมทย์เป็น ผล มีปราโมทย์เป็นประโยชน์ ปราโมทย์มีปิติเป็นผล มีปิติเป็นประโยชน์ ปิติมิปัสสทธิเป็นผล มีปัสสทธิเป็น ประโยชน์ ปัสสทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นประโยชน์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็น ประโยชน์ สมาธิมี ยถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นประโยชน์ ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทา และวิราคะ เป็นผล มีนิพพิทาและวิราคะเป็นประโยชน์ นิพพิทาและวิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะ เป็นผล มีวิมุตติญาณทัส สนะเป็นประโยชน์ อย่างนี้ อานนทศีลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรรถผลให้บริบูรณ์โดยลำดับอย่างนี้แล

4. สรุป

ไตรสิกขากับการพัฒนาสังคมนั้น เป็นการพัฒนาสังคมโดยการรักษาศีลรักษาตนให้มี พุทธิกรรม ทางสังคมที่พัฒนา ด้วยการไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่นและสังคม และประพฤติดั้งที่เป็นประโยชน์ เกื้อกูลต่อสังคมมีระเบียบวินัยประกอบอาชีพสุจริต ฝึกตนเองให้อยู่ในสังคมด้วยดี มีระเบียบวินัยในการ ดำเนินชีวิต มีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี เป็นชีวิตที่พร้อมจะรับการพัฒนา และมีโอกาสทำประโยชน์ตนและ ประโยชน์ผู้อื่นเป็นอันมาก ทำให้เป็นคนที่มีความมั่นใจในตนเอง เพราะได้เว้นในสิ่งที่ควรเว้น ทำในสิ่งที่ควรทำ การดำเนินชีวิตก็ปราศจากความกังวล การพัฒนาสังคมโดยใช้หลักของศีล คือ การชำระกาย วาจา ให้สะอาด ถือว่าเป็นเบื้องต้นในการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการงดเว้นจากความชั่วทั้งปวง พระองค์ได้ทรงพิจารณาถึงความเป็นไปได้ หรือความเป็นจริงตามธรรมชาติ และได้พิจารณาถึงผลสัมฤทธิ์คือ ประโยชน์ที่จาเป็นแก่ผู้รับการพัฒนา คือ แต่ละบุคคลได้เป็นผู้มีระเบียบในตนเองสามารถบังคับตนเองให้อยู่ใน ขอบเขตที่ต้องการได้ ไม่ทำอะไรตามใจชอบแต่มีความรับผิดชอบ คำนึงถึงผู้อื่นโดยเริ่มต้นจากชีวิตครอบครัว คือเริ่มตั้งแต่การมีระเบียบวินัยในบ้าน มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่เป็นต้น ทุกขั้นตอนจะฝึกฝนให้มีความสำนึกใน เรื่องวินัยจนกลายเป็นธรรมชาติในตัวทั้งสิ้น มนุษย์นั้นเป็นผู้ที่มีความสามารถที่พัฒนาได้ แต่ก็พัฒนาได้ไม่ เท่ากันทุกคน ขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคลไป พระพุทธเจ้าจึงได้จัดรูปแบบการพัฒนาด้วยศีลเป็น

ลำดับตามความสามารถด้วยการรักษาศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 227 และ ศีล 311 ตามความสามารถของแต่ละบุคคล

การพัฒนาสังคมโดยการฝึกสมาธินั้น เป็นการพัฒนาต่อมาจากการรักษาศีล พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้สำหรับผู้ที่รักษาศีล พัฒนากาย วาจา ของตน ให้สะอาดได้แล้วมุ่งหวังความสุขทางใจ นำไปพัฒนาต่อเพื่อที่มนุษย์นั้นได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนมีจิตใจหรือใจคอหนักแน่น เอาจริงเอาจังกับงานที่ได้รับมอบหมาย หรือหน้าที่ที่รับผิดชอบ สมาธินั้นเป็นความพร้อมของจิตใจ ที่จะทำงานอันมีลักษณะบริบูรณ์หรือสมบูรณ์ด้วยสติ สัมปชัญญะ มีความสามารถควบคุมตนเองได้ ตลอดจนมีความเพียรพยายามเอาใจจดจ่อไม่ทอดทิ้ง สมาธิจึงเท่ากับความมั่นคงในการประกอบอาชีพการงานทุกอย่าง สมาธิได้รับอิทธิพลมาจากศีล คือ ระเบียบวินัยที่จะช่วยให้จิตใจมีความสงบ ไม่ฟุ้งซ่านแว่วแน่ ในขณะที่เดียวกันก็มีส่วนช่วยศีลให้มีลักษณะจริงจังขึ้นอีกด้วย

การพัฒนาสังคมโดยการพัฒนาปัญญาเป็นหลักการพัฒนามนุษย์ให้เกิดความรู้ตามความเป็นจริงในสองส่วน คือ ในส่วนที่เป็นวิชาชีพ จัดว่าเป็นปัญญาที่ใช้ในการประกอบอาชีพการงาน บุคคลต้องมีความรู้และเชี่ยวชาญในอาชีพนั้น และในส่วนที่เป็นทางธรรม เป็นความรู้ชีวิตและธรรมชาติที่แท้จริงจนสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้หมดสิ้น การพัฒนามนุษย์ที่เป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนามีหลักสุดท้ายอยู่ที่ปัญญาที่จะทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ หรือบรรลุอิสรภาพที่แท้จริง หลักการพัฒนาด้วยศีลและสมาธิสองประการข้างต้นนั้นมีขึ้นก็เพื่อพัฒนามาสู่การพัฒนาปัญญา ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงวางหลักการพัฒนาด้วยปัญญาไว้ก็เพื่อให้มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างแท้จริง หรือตามที่เป็นอยู่จริง ๆ จนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความคิดเห็น เปลี่ยนค่านิยม มีโลกทัศน์และชีวทัศน์อย่างใหม่ได้ ตลอดทั้งเป็นปัจจัยนำไปสู่การพ้นทุกข์คือหมดกิเลสได้ ซึ่งถือได้ว่าไตรสิกขาเป็นการพัฒนาสังคมเพื่อความมั่นคงและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- คณาจารย์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. (2547). *ความจริงของชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- ติน ปรัชญพฤทธิ. (2545). *การบริหารการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นงลักษณ์ เอมประดิษฐ์. (2542). *นักสังคมสงเคราะห์กับการพัฒนาสังคม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประยุทธ์ หลงสมบุญ. (2546). *พจนานุกรม มคอ-ไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2544). *พัฒนาตน*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2547). *หลักแม่บทของการพัฒนาตน*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2537). *การสังเคราะห์ส่วนที่ยังขาดอยู่*. นนทบุรี: พิมพ์ดี.
- พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณโชโต). (2529). *อดีตเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาครและเจ้าอาวาสวัดสุทธิวาธรรมาราม (วัดช่องลม)*. อนุสรณ์ในงานเคลื่อนศพสู่วิหารหลังใหม่. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ติวนโณ). (2543). *การพัฒนาจิต*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). *จะพัฒนาคนกันอย่างไร*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พัทยา สายหู. (2544). *กลไกของสังคม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอักษรเจริญทัศน์.